

УДК 327

Д.І. Макогон, аспірант

*Севастопольський національний технічний університет
вул. Університетська, 33. м. Севастополь, Україна, 99053*

РОЛЬ І МІСЦЕ ФРАНЦІЇ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Розглядається проблема збереження Францією статусу великої держави у постбіполярному світі, визначаються головні вектори французької зовнішньої політики.

Ключові слова: *велика держава, планетарна держава, постбіполярна система, багатополарність, колоніалізм, ядерна зброя.*

З розпадом біполярної системи міжнародних відносин з новою силою постало питання перегляду існуючого клубу великих держав, до яких де-юре відносять постійних членів Ради Безпеки ООН.

Для Франції власне усвідомлення свого статусу як держави світового рангу та визнання за нею такого статусу з боку міжнародної спільноти традиційно було головним чинником, що впливав на реалізацію та формування її зовнішньополітичного курсу. Саме, усвідомлюючи себе великою державою Франція формує коло своїх дипломатичних пріоритетів. Проблема збереження Францією свого статусу після трансформування біполярної системи та перегляд головних зовнішньополітичних векторів представляє науковий інтерес як для низки зарубіжних, так і вітчизняних дослідників.

Автор цієї статті ставить собі за завдання – по-перше проаналізувати підходи щодо визначення статусу Франції на міжнародній арені, по-друге, виділити умови за яких Франція отримає можливість зберегти за собою статус великої держави, по-третє, окреслити головні вектори французької зовнішньої політики. Основною метою статті є визначення місця Франції в ієрархії акторів постбіполярної системи міжнародних відносин.

Згідно до визначення терміну великої держави, запропонованого його автором німецьким істориком Л. фон Ранке під такою слід розуміти країну, яка завдяки своєму політичному впливу грає провідну роль на міжнародній арені [1, с. 25].

Сучасний американський дослідник В. Данилович, спираючись на аналіз робіт істориків дипломатії та міжнародних відносин, як-то Ж.-Б. Дюрсель, А. Тейлор, К. Райт, визначає три основних фактора за якими можна виокремити велику державу:

1. Силевий вимір або *могутність* держави, що здебільшого проявляється в наявності вагомого ресурсного потенціалу. Останній вимірюється капіталом, людським потенціалом, розвитком промисловості, новітніх технологій, військової інфраструктури, наявністю корисних копалин та іншим. Відповідно до цього виміру формується теза про те, що велика держава повинна бути не менш могутня ніж коаліція звичайних держав.

2. Просторовий вимір або географія інтересів держави. Вважається, що велика держава має надрегіональні інтереси та здатна здійснювати вплив на розклад сил на міжнародній арені на відміну від регіональних держав, які здатні впливати лише на перебіг подій у своєму регіоні.

3. Третьою важливою ознакою, на думку дослідників, є визнання статусу великої держави з боку міжнародної спільноти. Таким чином, протягом функціонування Ялтинсько-потсдамської системи міжнародних відносин до закритого клубу великих держав відносили п'ять постійних членів Ради безпеки ООН, які володіють ядерною зброєю – США, СРСР (як правонаступниця сьогодні Росія), КНР, Франція, Великобританія. З трансформуванням системи у постбіполярну коло великих держав може розширитись перш за все за рахунок включення до нього Німеччини та Японії через їх вагомую роль у відповідних регіональних підсистемах [2, р. 229-239].

Якщо власне поняття великої держави з'являється під час виникнення Віденської системи міжнародних відносин, так званого «Європейського концерту» [3, р. 153], то слід зазначити, що Франція з того часу й по сьогодні входила до цього елітного клубу незважаючи на зміну його конфігурації в незалежності від стану, криз та змін тієї чи іншої міжнародної системи, що стало провідним пунктом під час формування її зовнішньополітичної стратегії.

Історично значиму роль Франції у формуванні як в цілому європейської світ-економіки, так й всієї світ-системи з часів її формування в XVI столітті визначає І. Валерстайн. Однак ця роль з часом та розвитком світ-системи зменшувалась [4, с. 185-297]. Проте, на думку І. Валерстайна, Франція в якості однієї з провідних держав регіону разом з іншими країнами Західної Європи входить до складу держав, що є «кандидатами на успіх» на отримання гегемонії в світ-системі після остаточної втрати цього статусу США.

В свою чергу, російські науковці Ю. Акімов, Р. Костюк, І. Чернов виокремлюють наступні складові великодержавного статусу Франції:

– Франція має достатній силовий потенціал, легітимно володіючи *ядерною зброєю*, щоб здійснювати самостійну та незалежну зовнішню політику.

– Франція, будучи постійним членом Ради Безпеки ООН здатна впливати на прийняття стратегічних рішень стосовно політичних конфліктів світового значення.

– Французька дипломатія продовжує в ході здійснення зовнішньої політики спиратися на велику цивілізаційну місію країни щодо поширення ідей Великої Французької революції, як-то гуманізм та демократія.

– Франція як провідна країна ЄС уособлює в собі образ єдиною та могутньою Європи, беручи на себе провідну роль у формуванні спільної європейської зовнішньої політики.

– Країна, не зважаючи на розпад *колоніальної імперії*, продовжує відігравати вагомий роль у середземноморському та північноафриканському регіоні.

– Франція зберігає свої позиції світового культурного центру та має переваги для здійснення широкої культурної дипломатії в понад п'ятдесятюх країнах, що входять до організації Франкофонії.

Ці ж дослідники виділяють наступні головні вектори реалізації французької зовнішньої політики, а саме:

– Європейська політика Франції. Її провідну роль в рамках європейської спільноти та входження разом з Німеччиною до так званого «ядра» Європейського союзу, яке й детермінує всю його політику.

– Середземноморська політика Франції. Цей напрям охоплює країни Північної Африки та Близький Схід. Якщо традиційно ця сфера «особливих інтересів» французької дипломатії пояснюється спадком *колоніальної імперії* та геостратегічним положенням країни, то інституційного оформлення вона отримала з початком реалізації Барселонського процесу в середині 90-х років.

– Діяльність Франції в НАТО. Не зважаючи на те, що Франція з 1966 року не була членом військової організації НАТО, починаючи з Ф. Міттерана політика Франції по відношенню до НАТО позначилась поглибленням співробітництва саме в військовій сфері. При Ж. Ширакі ж посилилась фактична присутність Франції в оборонних структурах альянсу. Це пояснюється перш за все підтримкою, яку отримала з боку Сполучених штатів ідея побудови в рамках Європейського співтовариства Спільної зовнішньої політики та політики безпеки (CFSP), яка згідно з Маастрихтським договором 1993 року стала другою опорою ЄС.

– Діяльність Франції в міжнародних організаціях, як світового, так й національного рівнів. Франція, як вже зазначалось, будучи постійним членом Ради безпеки ООН має змогу значною мірою впливати на діяльність цієї організації.

– Відносини в рамках організації Франкофонії. Як вже зазначалось вище діяльність Франції в рамках організації, що об'єднує франкомовні країни, є широким полем для здійснення політики м'якої сили за рахунок культурної дипломатії.

– Білатеральні відносини з окремими країнами. На думку російських дослідників, найбільший інтерес для Франції становить побудова двосторонніх відносин з країнами ЄС, США, Китаєм, Японією, Індією, Росією та ін. [5, с. 53-67].

Визнають за Францією статус держави світового рівня й вітчизняні дослідники. Зокрема В. Манжола визначає Францію першочерговим гарантом системи європейської безпеки саме через володіння нею *ядерною зброєю*. Дослідник по суті вперше в українській науці комплексно вивчає ті переваги, які надає Франції у розбудові європейського безпекового простору після розпаду біполярної системи статус ядерної держави. Та доходить висновку, що в той час як *ядерну зброю* Великобританії можна розглядати в якості продовження американської, французька залишається по суті єдиною на континенті [6, с. 18-36].

Поділяє думку В. Манжолі й О. Коломієць, який зазначає, що «Головною національною особливістю формування політики національної безпеки є стійке внутрішнє уявлення про те, що Франція є *великою світовою державою*» [7, с. 119]. Зокрема О. Коломієць вважає, що основі формування як безпекової політики, так й зовнішньої політики загалом, лежить формула визначена Ш. де Голлем, що «Франція лише в тому випадку є справжньою Францією, якщо вона перебуває у перших рядах». На думку дослідника, статус колишньої *колоніальної імперії* не лише не несе негативних наслідків для Франції, а навпаки дозволяє останній відігравати роль посередника між провідними західними країнами та іншими державами світу. Також він доходить доволі спірних висновків про те, що Франція ніколи не намагалась побудувати модель однополярної гегемонії, а завжди робила ставку на *багатополярні* моделі формування рівноваги сил, звідси слідує традиційне прагнення Франції до проведення гнучкої політики балансування і відмова від будь-яких двосторонніх союзів на користь багатобічних. Відповідно Франція у безпековій політиці на відміну від США та Великобританії, які притримуються концепції «світового панування», реалізує більш м'яку концепцію «регіонального лідерства».

В рамках реалізації концепції національної безпеки О. Коломієць виділяє три головних напрямки:

– «гьєрмондизм», що полягає для Франції в необхідності постійного залучення як «зобов'язань і відповідальності» за свої підмандатні території й сприяння в розвитку своїм колишнім *колоніям*.

Виправданням глобалізму Франції служить її статус постійного члена Ради Безпеки ООН і до 1995 року залежність розвитку своїх *ядерних сил* від полігона на атолі Муруроа;

– «європейський периметр» визначає важливість участі Франції в формуванні регіонального порядку як у Середземномор'ї, Північній Африці, так і на Близькому Сході і прилежних до нього акваторіях;

– «євроцентризм» визначається особливою важливістю стану безпеки в Європі й участі в європейських справах, де Франція традиційно розглядає себе як регіонального лідера, стримуючи при цьому європейські апетити США, Великобританії (англосаксонська група), Німеччини і навіть Росії [7, с. 121].

Схожих думок стосовно ролі Франції у формуванні регіональної моделі безпеки у Європі виходячи зі статусу *великої держави* підтримується й українська дослідниця О. Мітрофанова. Зокрема в своєму дисертаційному дослідженні вона зазначає, що «Франція продовжує здійснювати політику *великої держави*, для чого має достатньо важелів впливу як в рамках міжнародних інститутів, так і за рахунок наявності власних ресурсних складових національної *могутності*. Проте, на відміну від наддержави або супердержави, Франція неспроможна провадити глобальну світову політику, через те зосередила зусилля на пропаганді ідеї створення Європи як могутнього центру майбутнього *багатополярного* світу з розрахунком посісти в ньому чільне місце. Однак тут офіційний Париж зіткнувся з низкою проблем, пов'язаних загалом з процесом інтеграції, розбудовою військових складових ЄС, ставленням до питання розширення НАТО та Євросоюзу і т. ін. Обрана тактика розв'язання їх, ґрунтована на пріоритетах «особливої позиції», засвідчує потребу постійного коригування її відповідно до змінюваних обставин та врахування національних інтересів інших учасників процесу. Через те закономірно зринула необхідність вдосконалення і поглиблення співробітництва як з окремими державами, так і з міжнародними структурами» [8, с. 17].

Проте далеко не всі дослідники поділяють тезу про те, що Франція в новій формації міжнародних відносин, яка формується з розпадом біполярної системи, зберігає позиції *великої держави*. Зокрема З. Бжезинський вважає, що Франція після розпаду *колоніальної імперії* лишається європейською державою середнього рангу, а *великою* вона є лише в уявленні власної політичної еліти. «Франція набагато слабша за Німеччину в економічному плані, тоді як її військова машина, як показала війна в Перській затоці в 1991 році, не відрізняється високою компетентністю. Вона може годитись для придушення внутрішніх переворотів в африканських державах - сателітах, але не здатна ані захистити Європу, ні поширити свій вплив далеко за межі Європи. Франція європейська держава середнього рангу, не більш та не менш» [9, с. 173].

Однак З. Бжезинський визначає Францію як геостратегічного та динамічного актора. Зокрема, на його думку, Франція має власну геостратегічну концепцію Європи та окрім цього сприймає себе як ядро середземноморської – північноафриканської групи країн, що мають спільні інтереси. Виходячи з цього дослідник виокремлює два провідні вектори французької дипломатії – європейський та середземноморський й північноафриканський. Звичайно домінуючим залишається європейський. Будуючи міцну та єдину Європу, Франція намагається уособлювати її, прагнучи повернути колишню *велич*, яка, на думку французів, як й раніше є особливим призначенням їхньої нації. Третім по важливості напрямком французької зовнішньої політики, як зазначає З. Бжезинський, залишаються відносини зі США. Протягом всієї Холодної війни французи були надійними союзниками Америки, що проявилось й під час двох блокад Берліну, й кубинської ракетної кризи. Більше того й в постбіполярній системі Франція продовжує бачити в Америці головного гаранта європейської безпеки. Однак входження Франції до ядерного клубу мало на меті перш за все не стримування Радянського Союзу, а намагання обмежити вплив США на внутрішньоєвропейські справи. Єдину можливість реалізації амбіцій французької політичної еліти щодо повернення реального статусу світової держави З. Бжезинський бачить в розбудові єдиної та міцної Європи на чолі якої стояла б Франція, спираючись на тісний тандем з Німеччиною, адже сама втілити цю концепцію у життя перша не здатна.

Цікаво, що занепокоєння стосовно втрати Францією свого статусу держави світового рангу висловлюють в першу чергу власне французькі дослідники. Так П. Асснер зазначає: «Починаючи з Наполеона, а потім з де Голля до Міттерана, французька політика може бути розцінена як спроба реставрувати колишню *могутність* за повної відсутності засобів, які б робили це можливим» [1, р. 217]. Ця теза французького дослідника пояснює ту кризу статусу Франції як гравця світового рівня, яка починається ще з розпадом Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин.

Інший дослідник Р. Жиро, характеризуючи співвідношення реальної розстановки сил на міжнародній арені та напівміфічне уявлення свого місця в міжнародній системі з боку французького суспільства, зазначає: «Французи непокояться через своє місце в світі нахшталт вже немолодої красуні, яка вивчає себе в дзеркалі, щоб оцінити масштаби руйнувань, спричинених часом» [10, р. 7]. Таким чином Р. Жиро пояснює той факт, що не зважаючи на процес зменшення ролі Франції в системі

міжнародних відносин, не тільки французька еліта, але й суспільство в цілому сповідує ідею *величі*, яка вже історично стала частиною французької ідентичності.

У своїй книзі «*Велич*» М. Вайс також відмічає значний розрив між амбіціями Франції часів Ш. де Голля та міжнародною реальністю. Однією з причин, що обумовили цей розрив, він вважає порівняну інертність біполярної системи, адже баланс сил, встановлений після другої світової війни було важко змінити. На його думку, нові можливості для французької дипломатії мала б відкрити лише суттєва трансформація цієї системи [11, р. 127].

У російській історіографії першою комплексно дослідила проблему формування зовнішньої політики Франції в контексті зміни її статусу на світовій арені Є. Обічкіна. Дослідниця підкреслює певну дихотомію цього питання – з одного боку політика «*величі*» з часів Французької революції та Імперії залишається наріжним каменем французької дипломатичної традиції, з іншого – усвідомлення власне французькою політичною елітою зміни свого статусу та зумовлений цим «жах перед занепадом», що призвів до пошуку компенсуючих факторів *могутності* при недостатній кількості класичних засобів її підтримання, до яких, на думку Є. Обічкіної, слід віднести військове та економічне домінування. До таких компенсуючих засобів можна віднести *постколоніальний* патерналізм, який залишається одним з важливих складових зовнішньополітичної ідентичності. В наш час він проявляється в збереженні військово-політичних зв'язків з колишніми африканськими колоніями Франції та в її політиці солідарності та допомоги в розвитку. Крах біполярного світу поглибив дисбаланс не на користь Франції: на зміну гегемонії двох наддержав прийшло глобальне політичне лідерство США. В економічному, політичному та стратегічному плані можливості Франції протистояти тенденції однополярності суттєво зменшились. Хоча економічний та промисловий потенціал країни, її зовнішньоторговельні позиції та високий технологічний рівень, як й раніше забезпечують її місце серед сімки провідних промислових країн, формальні та матеріальні фактори, якими Франція обґрунтовувала свою *могутність*, почали втрачати колишні значення. Насамперед вага Франції в якості постійного члена Ради Безпеки ООН була поставлена під сумнів в умовах, коли кризове врегулювання стало здійснюватись в рамках однобічних дій США. Володіння *ядерною зброєю* перестало бути безспірним перед викликом нових загроз безпеки, як-то міжнародний тероризм, етнічні конфлікти та ін.. Посилення гегемоністських тенденцій США представляє собою серйозну загрозу позиціям Франції в Середземноморському регіоні та Африці – в традиційних «заповідних зонах» французького впливу з часів існування *колоніальної імперії*. Вплив США на позиції східноєвропейських країн також становить загрозу французькій моделі реалізації єдиної Європи. Є. Обічкіна доходить висновку про те, що сучасна французька дипломатія сформулювала основні тактичні лінії збереження статусу Франції як *держави планетарного рівня*, з яких вона виокремлює чотири головних:

- розробка «універсального послання», призованого розповсюдити в світі французьке бачення організації міжнародного життя та її особливу концепцію глобалізації;
- постійна присутність в великих міжнародних подіях, у том числі при вирішенні криз;
- вибір на користь багатосторонньої дипломатії та пропаганда ідеї *багатополярного світу*;
- боротьба за встановлення збалансованого діалогу з США, проти однополярності та тактики силового тиску.

Є. Обічкіна у відповідності з зовнішньополітичною традицією Франції визначає три пріоритетних вектора французької дипломатії: перш за все відносини в рамках Європейської спільноти, потім так звана «зона глобальної відповідальності» Франції, що включає до себе її колишні колонії та підмандатні території в Середземноморському регіоні та Африці, далі слідує сфера відносин з колом держав, що визначають загальне співвідношення сил в світі, якщо в біполярному світі це були США та СРСР, то сьогодні це франко-американські відносини в контексті євроатлантичного співробітництва [12, с. 255-280].

Роблячи висновки, слід зазначити, що низка зарубіжних дослідників, в тому числі й французьких ставить під сумнів збереження Францією реального статусу *великої держави*, незважаючи ні на її постійне членство в Раді Безпеки ООН, ні на володіння нею *ядерною зброєю*, адже у Франції майже не залишається реальних факторів *могутності*, перш за все економічних та військових, які б могли підтвердити її провідну роль в системі міжнародних відносин. Проте Франція продовжує зберігати за собою статус *великої держави* де-юре й відповідно має формальне визнання такого статусу з боку світової спільноти. Не менш важливим є той фактор, що французька дипломатія виходить з усвідомлення своєї *величі* та високої місії, відповідно, можна зробити висновок, що Франція й надалі головної стратегічної метою своєї зовнішньої політики буде вважати збереження свого статусу *великої або планетарної держави*. Найбільш вдалим, на думку автора, для реалізації цієї мети є сюжет, згідно з яким Франція у тісному тандемі з Німеччиною, спираючись на ресурсний потенціал останньої, зможе втілити власну концепцію бачення єдиної Європи. Виходячи з цього можна визначити, що провідним вектором французької зовнішньої політики й надалі будуть залишатись відносини в рамках Європейського Союзу. Не зважаючи на кризи, що виникають в процесі його розширення та розбудови, Франція буде зацікавлена

в його зміцненні, адже для неї це питання перш за все збереження за собою почесного місця в міжнародній ієрархії. Іншим важливим вектором французької дипломатії стане атлантичний – в рамках якого Франція буде будувати відносини зі США, в яких вона продовжує бачити гаранта міжнародної стабільності, та корегувати свою діяльність в рамках НАТО, враховуючи при цьому інтереси свого дітища CFSP. Третім за значенням традиційно залишиться середземноморський напрям французької зовнішньої політики, адже Франція продовжує розглядати свої колишні колонії та підмандатні території як зону «особливих інтересів». Відповідно білатеральні відносини з окремими країнами в інших регіонах будуть складатись, враховуючи специфіку стратегічних інтересів Франції в вищезазначених сферах та мати здебільшого суто прагматичний характер й економічне обґрунтування.

Бібліографічний список використаної літератури

1. Hassner P. The view from Paris / P. Hassner // *Eroding Empire: Western Relations with Eastern Europe*. Dir. Lincoln Gordon. — The Brookings Institution, Washington, 1987. — 349 p.
2. Danilović V. When the Stakes Are High: Deterrence and Conflict Among Major Powers / V. Danilović. — The University of Michigan Press, 2002. — 294 p.
3. Bridge R. The Great Powers and the European States System 1814-1914 / R. Bridge, R. Bullen. — Taylor & Francis, 2004. — 376 p.
4. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / И. Валлерстайн. — СПб.: Университетская книга, 2001. — 416 с.
5. Акимов Ю.Г. Франция в мировом порядке начала XXI века: учеб. пособие / Ю.Г. Акимов, Р.В. Костюк, И.В. Чернов; СПб. гос. ун-т, ф-т междунар. отношений. — СПб.: Изд-во СПбГУ, 2007. — 198 с.
6. Манжолла В. Ядерное оружие Франции и вопросы европейской безопасности / В. Манжолла. — К.: Вища школа, 1989. — 165 с.
7. Коломієць О.В. Концепція національної безпеки Франції як модель «регіонального лідерства» / О.В. Коломієць // *Грані. Сер. Політологія: наук.-теор. і гром.-політ. альм.* — Дніпропетровськ, 2012. — С. 119–122.
8. Митрофанова О. Безпекова політика Франції в контексті сучасних європейських геополітичних трансформвань: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.04 / О.О. Митрофанова; НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. — К., 2002. — 19 с.
9. Бжезинский З. Великая шахматная доска: господство Америки и его геостратегические императивы / З. Бжезинский. — М.: Международные отношения, 1998. — 256 с.
10. Girault R. De la puissance et de la France d'aujourd'hui / R. Girault // *Etre historien des relations internationales*. — P.: Sorbonne, 1998. — 322 p.
11. Vaïsse M. La grandeur: Politique étrangère du général de Gaulle / M. Vaïsse. — P.: CNRS, 2013. — 710 p.
12. Обичкина Е.О. Франция в поисках внешнеполитических ориентиров в постбиполярном мире / Е.О. Обичкина. — М.: МГИМО, 2004. — 487 с.

Надійшла до редакції 17.09.2013 р.

Макогон Д.И. Роль и место Франции в современной системе международных отношений

Рассматривается проблема сохранения Францией статуса великой державы в постбиполярном мире, определяются главные векторы внешней политики Франции.

Ключевые слова: великая держава, планетарное государство, постбиполярная система, многополярность, колониализм, ядерное оружие.

Makohon D.I. The role and the place of France in the modern system of international relations

The problem of retention France's great power state in the post-bipolar world as well as identification of the main vectors of the foreign policy of France are considered

Keywords: great power, planetary power, post-Cold War system, multipolarity, colonialism, nuclear weapons.